

**ВЕЋУ ЗА МАСТЕР, СПЕЦИЈАЛИСТИЧКЕ И ДОКТОРСКЕ СТУДИЈЕ
ФАКУЛТЕТА ЗА СПЕЦИЈАЛНУ ЕДУКАЦИЈУ И РЕХАБИЛИТАЦИЈУ
УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ**

Веће за мастер, специјалистичке и докторске студије Универзитета у Београду - Факултета за специјалну едукацију и рехабилитацију, на основу члана 52. тачка 9. Статута Факултета и предлога Одељења за превенцију и третман поремећаја понашања, на седници одржаној 26.01.2016. године, донело је одлуку о образовању комисије за оцену и јавну одбрану урађене докторске дисертације под називом "УТИЦАЈ ОБРАЗОВАЊА И ПРОФЕСИОНАЛНОГ ОСПОСОБЉАВАЊА НА РЕДУКЦИЈУ РИЗИКА РЕЦИДИВИЗМА КОД ОСУЂЕНИХ ЛИЦА", кандидата мр Љепосаве Илијић, дипломираног специјалног педагога.

У комисију су именовани:

- Проф. др Зоран Илић, редовни професор Факултета за специјалну едукацију и рехабилитацију Универзитета у Београду, председник комисије;
- Доцент др Горан Јованић, доцент Факултета за специјалну едукацију и рехабилитацију Универзитета у Београду, ментор и
- Др Зоран Стевановић, виши научни сарадник Института за криминолошка и социолошка истраживања у Београду, члан комисије.

На основу увида у приложену документацију и на основу анализе рукописа завршене докторске дисертације, Комисија доноси Већу за мастер, специјалистичке и докторске студије Факултета за специјалну едукацију и рехабилитацију Универзитета у Београду следећи

РЕФЕРАТ

Подаци о кандидату

Љепосава Илијић је рођена 07.02.1981. године у Требињу, Република Српска, БиХ, где је завршила основну школу, а потом и Гимназију-општег смера 1999. године.

Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију је уписала 1999. године и завршила у предвиђеном року, чиме је стекла звање дипломирани специјални педагог.

Након завршетка редовних студија, уписала је последипломске-магистарске студије на Факултету за специјалну едукацију и рехабилитацију, на научном подручју Превенција и третман поремећаја понашања, на којима је положила све испите предвиђене наставним планом, са просечном оценом 9,33. Магистарску тезу под називом *Демографска, социопсихолошка, пенолошка и криминолошка својства осуђених као чиниоци затворских депривација*, одбранила је у марту месецу 2012. године (ментор: проф. др Снежана Соковић; чланови комисије: проф. др Зоран Илић, председник комисије; проф. др Весна Николић-Ристановић, члан).

Докторску дисертацију под називом *Утицај образовања и професионалног оспособљавања на редукацију ризика рецидивизма код осуђених лица*, пријавила је на Факултету за специјалну едукацију и рехабилитацију Универзитета у Београду, а на Већу научних области друштвено-хуманистичких наука одржаном 26.04.2014. године, одобрена је тема докторске дисертације.

Љепосава Илијић је новембра 2005. године засновала радни однос на Институту за криминолошка и социолошка истраживања, на радном месту научног истраживача-приправника (2005.-2012.г.) односно, истраживача-сарадника (2012.-2016.г.) и од самог ступања у радни однос, учествовала је у реализацији пројеката "Превенција криминала и социјалних девијација" (2006.-2010.г.) и "Криминал у Србији: феноменологија, ризици и могућности социјалне интервенције" (2011.-2015.г.). До сада је објавила преко двадесет научних радова у часописима водећег/националног значаја, учествовала и излагала радове на скуповима међународног значаја, а објавила је и монографију под називом *Осуђени и депривације-утицај карактеристика личности на интензитет доживљавања затворских депривација* (2014).

Приказ садржаја докторске дисертације

Докторска дисертација УТИЦАЈ ОБРАЗОВАЊА И ПРОФЕСИОНАЛНОГ ОСПОСОБЉАВАЊА НА РЕДУКЦИЈУ РИЗИКА РЕЦИДИВИЗМА КОД ОСУЂЕНИХ ЛИЦА, кандидаткиње мр Љепосаве Илијић, написана је на 213 страна без прилога (268 са прилогом).

Рукопис садржи 59 табела и један графикон, а литература обухвата 148 библиографских јединица, од којих је 98 страних аутора (66,2%) и 50 домаћих

(33,8%), а које се директно или индиректно односе на образовање и професионално оспособљавање осуђених у затворима и ефекте који наведени процеси имају на укупно понашања осуђених и ризик рецидивизма. Издања у протеклих пет година чине 27,7% укупног броја библиографских јединица.

Рукопис докторске дисертације осим **Теоријског и Емпиријског дела** (поглавља), садржи **Апстракт на српском и енглеском језику, Закључак, Предлоге и препоруке, Литературу и Прилог.**

Теоријски део (поглавље) докторске дисертације подељен је на два потпоглавља, која носе назив *О образовању и професионалном оспособљавању осуђених лица* и *Процена ризика од рецидивизма*.

Прво потпоглавље *О образовању и професионалном оспособљавању осуђених лица* садржи осам одељака: образовање и професионално оспособљавање као саставни део третмана; Увођење и развој образовања и професионалног оспособљавања у казнено-поправним заводима у Србији; Улога и значај образовања осуђених лица; Улога и значај професионалног оспособљавања; Законска одређеност процеса образовања и професионалног оспособљавања у казнено-поправним заводима; Основни принципи програмирања ефективних корективних програма; образовање и професионално оспособљавање осуђених у свету-најучесталији општи образовни програми; Савремени трендови у области образовања одраслих осуђених лица и Стање у Србији: проблеми и перспективе у сфери организације процеса образовања и професионалног оспособљавања осуђених лица;

У оквиру наведених осам одељака, кандидаткиња прво говори о образовању и професионалном оспособљавању као саставном делу третмана, након чега следи одељак у коме са кратким историјским освртом, анализира период и констелацију околности у којима је дошло до увођења образовног процеса у КП установе. Осим детаљног указивања на значај који процеси образовања и професионалног оспособљавања имају како на укупну рехабилитацију, тако и на понашање осуђених у установи, кандидаткиња приказује и резултате емпиријских истраживања који поткрепљују наведени став о предностима и ефектима образовних процеса.

Посебну пажњу кандидаткиња усмерава ка идентификацији образовних потреба осуђених, уједно настојећи да елаборира теоријска објашњења и прикаже резултате истраживања других аутора, који се односе на факторе који утичу на (не)укључивање осуђеника у образовне процесе у затвору.

Кандидаткиња истиче да је осуђеничка популација нижег образовног нивоа од опште, незатворске популације, како у свету (Klein & Tolbert, 2007), тако и у Републици Србији (Кнежић & Савић, 2012; Јованић, 2010; УИКС, 2013), али и да осуђеничка популација има врло мали дијапазон способности потребних за запошљавање (Cho & Tayler, 2013) и низак ниво основних вештина (Hawley, Murphy, & Souto-Otero, 2013), наглашавајући да је постојање неписмених осуђеника посебно алармантан податак (Илић & Јованић, 2011).

Кандидаткиња наглашава да у затворима постоји велики број осуђених са најразличитијим образовним потребама, од основне писмености, потребе за накнадним завршетком основношколског образовања и средњег стручног образовања као и преквалификацијама, али и да се ове потребе могу успешно решавати кроз образовни процес и укључивањем осуђених у образовне садржаје.

Резултати бројних истраживања указују да укљученост у образовне процесе у пеналним установама, има више потенцијалних предности. Оно може да редукује криминално понашање, пружи основу за наставак школовања по отпуштању, побољша историју запошљавања, али и смањи недисциплину у самој установи (Gerber & Fritsch, 1995). Код осуђених који су обухваћени процесом образовања, очекују се и позитивне промене у понашању у смислу редукације кршења правила кућног реда завода, у односу на осуђене који нису укључени у поменуте процесе (Evaluating Correctional Education, 1997), уједно се очекује и нижа стопа рецидивизма (Callan & Gardner, 2007).

У оквиру Теоријског дела докторске дисертације кандидаткиња разматра *законске оквире и одређеност образовних процеса*, полазећи од њихових првих законских одређења у нашем законодавству до последњих измена у области образовања осуђених у затворима, али и препорукама које произилазе из Европских затворских правила и Препорука комитета министара Савета Европе о образовању у затвору. У петом и шестом одељку кандидаткиња је посветила пажњу анализи *основних принципа* на којима се темеље ефективни програми у корективној пракси, као и приказу најучесталијих образовних програма који се реализују у развијеним земљама. На тај начин, она указује не само на теоријске основе ефективних програма третмана, већ приказује и врсте, садржај и облике програма који су се у пракси елаборираних земаља показали као ефективни.

У седмом одељку првог потпоглавља, кандидаткиња скреће пажњу на *савремене трендове у области образовања осуђених лица*, истичући да новија схватања подразумевају да циљеви корективних третмана, у оквиру њих и образовних, у пеналним установама не могу бити усмерени само ка подизању нивоа знања, умења или на професионалну оријентацију. Значајно место заузимају и програми који су усмерени ка подстицању самоактуализације и самореализације; развијању економских способности; побољшању социјалних односа и развијању грађанске одговорности. Савремени програми у развијеним земљама настоје да обједине и постигну вишезначне циљеве узимајући у обзир специфичности популације и њихове посебне потребе, као и потребе за образовањем, у циљу што успешније социјалне реинтеграције. Још једна посебност када је реч о трендовима у програмирању корективних програма представља и прилагођавање програма потребама и карактеристикама осуђених за поједине врсте кривичних дела, али и реализација одређених програмских садржаја и након отпуштања осуђеног из пеналне установе.

У последњем, осмом одељку првог потпоглавља, кандидаткиња указује и на проблеме у сфери организације и реализације образовних садржаја у КПЗ у Републици Србији, указујући на податак да је друштвена криза у протекле три деценије оставила дубок траг на пенални систем, као и да се установе за извршење

кривичних санкција суочавају са вишеструким проблемима материјалне, кадровске и организационе природе, са једне стране и проблемима кризе теоријске концепције и заснованости пеналног третмана и транзиције идеје од концепта ресоцијализације ка концепту реинтеграције, са друге стране. Седамдесетих и осамдесетих година XX века образовни процес у пеналним установама је био у експанзији са великим бројем полазника (Стевановић, 2006). Организована настава основног и средњег усмереног образовања, алфаветски течајеви, курсеви за полуквалификоване и неквалификоване раднике, као и обука радника за занимања металске струке (Константиновић-Вилић и сар. 2000: 79) некада су били само део наставно-образовних садржаја. Од деведесетих година па до данас, угашене су организоване форме образовања осуђеника које су постојале у већини КПЗ, а учешће осуђених у образовним програмима више није обавезно. Имајући у виду податак о старосној структури осуђених (популација млађе и средње животне доби) као и податак да велики број осуђених нема завршено основно образовање и/или нема потребне стручне квалификације, кандидаткиња указује на важност коју образовни процеси имају и за осуђеног али и за друштво у целини.

Друго потпоглавље у оквиру Теоријског дела носи назив *Процена ризика од рецидивизма* и састоји се од пет одељака: *Савремене пенолошке тенденције-о концепту процене ризика; Развој инструмената за процену ризика и потреба; Појам рецидивизма и проблеми његовог дефинисања; О процени ризика рецидивизма и теоријским објашњењима утицаја образовних процеса на ризик рецидивизма и Приказ резултата истраживања утицаја процеса професионалног оспособљавања на предикцију рецидивизма.*

У оквиру овог потпоглавља кандидаткиња говори о савременим пенолошким тенденцијама које су усмерене ка процени ризика и идентификовању криминогених потреба преступника. Наведени приступ у литератури често означен као *нова пенологија* помера сферу интересовања са појединца ка групама преступника, мање је заинтересована за дијагнозу и третман, а више за идентификацију, класификацију и управљање групама преступника разврстаним према степену друштвене опасности. Као три основна елемента нове пенологије кандидаткиња посебно наглашава: да се манифестује кроз нови дијалог који, када се говори о преступничкој популацији, у први план ставља појмове ризика и вероватноће; нова пенологија поставља и нове циљеве, који су фокусирани на идентификовање и управљање групама преступника; и на крају, овај заокрет има практичне импликације у смислу покретања развоја нових техника и метода процене ризика преступника (Соковић & Васиљевић, 2007). У контексту теме докторске дисертације, кандидаткиња указује да се практичне импликације новог пенолошког приступа у пракси развијених земаља огледају кроз сасвим другачији приступ управљању затвором као системом, вишеструкој класификацији унутар затвора, као и програмима поступања који су засновани на основу процене ризика и потреба. Некадашња идеја рехабилитације еволуирала је у савремену форму управљања ризиком, што се посебно илуструје кроз принцип класификације: преступници са већим степеном ризика-већом вероватноћом да ће рецидивирати, треба да добију и интензивнији ниво услуга и третмана, односно интензивнији

ниво интервенције, за разлику од преступника чији је ниво ризика утврђен као нижи, којима су потребне интервенције нижег интензитета (Andrews, Bonta, & Hoge, 1990). Поштовање наведеног принципа, довело је, прво у Енглеској и Велсу, а онда и у другим земљама, до развоја првих инструмената за предвиђање ризика, који су данас у рутинској употреби широм света.

Други одељак под називом *Развој инструмената за процену ризика и потреба*, указује на услове који су довели до конструисања упитника за процену криминогених потреба и степена ризика осуђених. Кандидаткиња у овом делу посебно анализира један од првих инструмената - *Offender Assessment System (OASys)*, чија је прилагођена и стандардизована верзија уведена у употребу у пеналном систему Србије, на основу Директиве Министарства правде и државне управе (2013). Овом инструменту је посвећена посебна пажња јер је употребљен и за истраживање у циљу прикупљања података неопходних за докторску дисертацију (дат је у прилогу докторске дисертације). Инструменти за процену ризика се темеље на статистичком израчунавању јачине везе између појединих обележја и рецидивизма, на основу чега се утврђује сет карактеристика које су најуже повезане са криминалним понашањем. Усмерени су ка идентификацији починилаца кривичних дела са високим нивоом ризика за рецидив, али истовремено помажу и у одабиру адекватне врсте и интензитета програма третмана. Правилна употреба инструмента омогућава и да се осуђени класификују према установљеним карактеристикама, а основни циљ интервенција је усмерен ка смањењу рецидива, повећању јавне безбедности и смањењу трошкова (Public Safety Performance Project, 2011).

Појам рецидивизма и проблеми његовог дефинисања кандидаткиња је разматрала у оквиру наредног одељка, указујући и на терминолошка одређења наведеног појма у иностраној и домаћој литератури и пракси (односно у *кривично правном, криминолошком и пенолошком слислу*).

У наредном одељку под називом *О процени ризика рецидивизма и теоријским објашњењима утицаја образовних процеса на ризик рецидивизма* кандидаткиња указује да се у светлу савремених пенолошких тенденција, са дефинисањем фактора ризика за криминално понашање, све мање говори о укупној стопи рецидивизма, а све више о процени нивоа ризика. У оквиру наведеног дела, кандидаткиња експлицитно указује на који начин образовни процеси могу да утичу на касније понашање на слободи, али и на ризик рецидивизма, приказујући обухватна теоријска објашњења која проналази у когнитивним и економским теоријама.

Пети одељак другог потпоглавља теоријског дела представља *Приказ резултата истраживања утицаја процеса професионалног оспособљавања на предикцију рецидивизма* у оквиру којег кандидаткиња приказује најрелевантније резултате емпиријског истраживања који потврђују позитивне ефекте образовних процеса на предвиђање ризика рецидивизма и постизање позитивних промена у понашању.

Емпиријски део (поглавље) докторске дисертације, обухвата два потпоглавља означена насловима *Хипотетичко методолошке основе истраживања* и *Резултати истраживања*.

Хипотетичко методолошке основе истраживања обухватају десет одељака и то: Приступ истраживању; Значај истраживања; Предмет истраживања; Циљеве и задатке истраживања; Хипотезе; Методе и узорак истраживања; Варијабле; Инструменте истраживања; Поступак и Анализу и обраду података.

У првом одељку под називом *Приступ истраживању* кандидаткиња наводи да је полазна тачка теоријског и емпиријског истраживања докторске дисертације образовни процес, означен као један општији термин под којим се подразумева процес основношколског образовања и стицање стручних, професионалних квалификација, и утицај који овај процес има како на редукцију ризика рецидивизма (посматран као промене у скору ризика рецидивизма) тако и на не/постизање позитивних промена у понашању осуђених који су, због својих образовних потреба укључени у поменути процес. Кандидаткиња посебно подвлачи да мерење ефективности образовног процеса не може бити ограничено само на потврду да ли је неко осуђено лице стекло званичну диплому или стручну верификацију за одређени занат или на очекивања да ће накнадни завршетак основношколског образовања или стицање квалификованости, само по себи, бити довољан гарант успешне ресоцијализације, већ да не треба занемарити и друге позитивне промене у личности и понашању осуђених, а које настају као последица укључености у поменуте процесе. Ту пре свега мисли на позитивне промене у самореализацији и доживљавању себе, промене у понашању у погледу поштовања и испуњавања обавеза, бољој дисциплини, развоју самопоштовања због чињенице да је раније пропуштено образовање ипак успешно надокнађено и др. Постављајући полазне основе истраживања на овај начин, кандидаткиња сматра разумним не очекивати да је образовни процес један свемогући процес који ће у потпуности трансформисати личност и понашање осуђеника ка бољем, ни да ће сама укљученост осуђених у образовне процесе довести узрочно и до редукције рецидивизма. Оно што се чинило реалним, јесу очекивања да ће учешће осуђених у поменутим процесима утицати на редукцију ризика рецидивизма у смислу смањења скора ризика, али не и промене нивоа ризика (с обзиром да бодовни распон од једног нивоа до наредног нивоа износи 40 бодова), односно, да ће доћи до извесних позитивних промена у понашању осуђених (означених кроз учесталије награђивање, ређе дисциплинско кажњавање, или промене у ставовима, начину размишљања и др.).

Значај истраживања представља наредни одељак у којем кандидаткиња наводи да су у нашој земљи ретка истраживања која су у фокусу интересовања имала изучавање утицаја који образовни процес има на ризик рецидивизма. Значај истраживања лежи и у прикупљању валидних података о степену образовних потреба осуђених лица, али и приказу ефекта који спроведени образовни и професионални програми имају на редукцију ризика рецидивизма и позитивне промене у понашању. Значај истраживања је у томе што подаци који су прикупљени, могу да послуже за процену и одлучивање о неким будућим програмима образовања осуђених лица у затворима, а такође могу да послуже и као смернице у ком правцу неки нови образовни, професионални и едукативни садржаји треба да иду, како би реинтеграција осуђених била што успешнија.

Предмет истраживања докторске дисертације усмерен је ка проучавању утицаја образовног процеса на редукцију ризика рецидивизма и постизање позитивних промена у понашању осуђених.

Циљ и задаци истраживања, дефинисани у четвртом одељку обухватају дефинисање основних циљева и задатака истраживања докторске дисертације који су означени као:

1. Утврђивање разлика у нивоу ризика од рецидивизма код осуђених у зависности од укључености у процес основношколског образовања;
2. Утврђивање разлика у нивоу ризика од рецидивизма код осуђених у зависности од укључености у процес професионалног оспособљавања;
3. Утврђивање директних и индиректних веза између образовног нивоа и ризика од рецидивизма;
4. Утврђивање директних и индиректних веза између укључености у образовне процесе и ризика од рецидивизма;
5. Утврђивање директних и индиректних веза и утицаја образовних процеса на постизање позитивних промена у понашању осуђених.

Задаци истраживања усмерени су ка:

1. Сагледавању образовне структуре осуђених (ниво основношколског образовања);
2. Сагледавању структуре осуђених на основу професионалне оспособљености (обуке и квалификованости за одређено занимање);
3. Процени учешћа осуђених код којих постоје образовне потребе у образовним процесима;
4. Процени учешћа осуђених, код којих постоји потреба за професионалним оспособљавањем, у процесу стицања квалификација;
5. Примени специјализованих инструмената у циљу утврђивања разлика у нивоу ризика од рецидивизма у зависности од учешћа осуђених у процесима стицања основношколског образовања и стручних квалификација;
6. Процени модификације понашања осуђених са образовним потребама током пеналне рехабилитације и утврђивање разлика у зависности од учешћа осуђених у процесима стицања основношколског образовања и стручних квалификација.

Из постављених циљева и задатака истраживања, у оквиру петог одељка, изведене су **Хипотезе истраживања**:

1. Укљученост осуђених у процес основношколског образовања утиче на редукцију ризика рецидивизма;
2. Укљученост осуђених у процес стицања стручних квалификација утиче на редукцију ризика рецидивизма;

3. Укљученост осуђених у процесе основношколског образовања и професионалног оспособљавања повезана је са позитивним променама у својствима и понашању осуђених током извршења казне затвора.

Методe истраживања-узорак истраживања представља наредни одељак у оквиру кога је кандидаткиња навела да је емпиријско истраживање спроведено у јуну месецу 2015. године у Казнено-поправном заводу Сремска Митровица. Узорак испитиване популације чине пунолетна осуђена лица, мушког пола, која су правоснажно осуђена и упућена на извршење затворске казне у Казнено-поправни завод Сремска Митровица, а која испуњавају критеријуме неопходне за истраживање у погледу образовног нивоа, тј. постојања образовних потреба и не/укључености у образовне процесе, као и критеријума-дужине изречене казне (преко три године). Примењујући поменуте критеријуме дошло се до узорка који чини 120 досијеа и Упитника осуђених који испуњавају задате критеријуме. Као што је и предвиђено почетним планом емпиријског истраживања, из одабраног узорка формиране су две групе и то: *О - Образовна група*: осуђени који имају образовне потребе-потребе за основношколским образовањем и осуђени који имају потребе за професионалном обуком, а који су укључени у поменуте образовне процесе у казнено-поправној установи; и *К - Контролна група*: осуђени који имају образовне потребе-потребе за основношколским образовањем и професионалном обуком, а који из неког разлога, нису укључени у поменуте процесе у затвору.

Седми одељак носи наслов *Варијабле истраживања*. У истраживању су као *зависне посматране* варијабле одређени ризик рецидивизма и позитивне промене у понашању осуђених које су посматране кроз промене у сфери: Ставова осуђеног према кривичном делу; Стручној спреми и односу према образовању и стручној обуци; Односу према раду и запошљавању; Располагању новцем и приходима; Животном стилу и социјалним контактима; Понашању према другима; Начину размишљања; Рекласификацији/рекатегоризацији; Добијеним погодностима/награђиваности; Дисциплинском кажњавању; Успешности образовног процеса; Укупном скору ризика II (добитен секундарним мерењем); Категоризацију нивоа укупног скорa ризика II. Као *независне варијабле* одређене су карактеристике осуђених из сфере демографских, социолошких и криминолошко-пенолошких карактеристика, као што су: Старост; Тренутна ситуација са запослењем (непосредно пре доласка на извршење затворске казне); Стручна спрема-постојање вештина; Злоупотреба дрога; Врста извршеног кривичног дела; Дужина изречене казне; Примарна класификација-распореденост; Ранија осуђиваност-легални рецидивизам; Ранији боравци у затвору-пенолошки рецидивизам; Укљученост у процес основношколског образовања; Укљученост у процес професионалног оспособљавања; Укупни скор ризика I (прво мерење); Категоризацију нивоа укупног скорa I; Категоризацију процене вероватноће понављања кривичног дела I; Категоризацију процене степена ризика I; Условни отпуст.

Осми одељак носи наслов *Инструменти истраживања*. За прикупљање потребних података кориштен је инструмент *Упитник за процену ризика, потреба и капацитета осуђених на затворску казну преко три године*, који се користи у КПЗ у Србији, а садржи четрнаест одељака који дају свеобухватне податке о: кривичном делу, криминалном досијеу, ставу осуђеног према кривичном делу,

условима становања осуђеног, породичним и брачним односима, образовању и обуци, односу према раду и запошљавању, располагању новцем и приходима, животном стилу и социјалним контактима, злоупотреби алкохола и дрога, психолошким факторима, понашању према другима и начину размишљања.

Општи подаци о годинама старости, извршеном кривичном делу и дужини изречене затворске казне, добијени су на основу анализе личних досијеа осуђених и из општих информација који се налазе у Упитнику за процену ризика, капацитета и потреба осуђених, а податак о условном отпусту, на основу не/постојања приложених молби осуђеника за условни отпуст и одговору надлежне стручне службе и/или суда о прихватању или одбијању истог. Подаци су прикупљени из одељака наведеног Упитника, као и податак о скору ризика рецидивизма, примарним и секундарним мерењем тј. пре укључивања у образовни процес и након завршеног образовног процеса О-групе и приликом рекласификације и ревидирања Упитника К-групе. Као зависне, посматране варијабле у истраживању одређен је скор ризика рецидивизма (добијен секундарним мерењем) и промене у понашању (посматране преко модификације скору у посматраним одељцима), а карактеристике осуђених из сфере демографских, психолошких, криминолошких и социјалних карактеристика, као независне варијабле.

Поступак истраживања је наредни, девети одељак, у којем кандидаткиња наводи да је поступак истраживања утицаја образовног процеса извршен управо кроз процену нивоа ризика од рецидивизма и промене понашања осуђених и то:

1. Почетним мерењем нивоа ризика осуђених који имају образовне потребе (потребе за основно-школским образовањем потребе и потребе за професионалним оспособљавањем), а укључени су у образовни процес;

2. Накнадним мерењем нивоа ризика, тј. након завршеног процеса основно-школског образовања и процеса професионалног оспособљавања (анализом нивоа ризика и скорова на скали интензитета ризика) осуђених који су учествовали у основно-школским и програмима стручног оспособљавања;

3. Почетним мерењем нивоа ризика рецидивизма код осуђених који имају образовне потребе, а нису укључени у образовни процес;

4. Поновним мерењем нивоа ризика рецидивизма код исте категорије испитиване популације, након одређеног временског периода (приликом рекласификације или у случају предлога за условни отпуст);

5. Анализом индикатора позитивних промена у понашању насталих у току пеналне рехабилитације код осуђених са образовним потребама који су укључени у процес основно-школског образовања и професионалног оспособљавања;

6. Анализом индикатора позитивних промена у понашању насталих током пеналне рехабилитације код осуђених са образовним потребама који нису укључени у процес основно-школског образовања и професионалног оспособљавања.

Десети одељак под називом *Анализа и обрада података* говори о статистичким методама којима су обрађивани прикупљени емпиријски подаци. Обрада прикупљених података састојала се првенствено у скоровању и уношењу у базу програма IBM SPSS Statistic верзија 20. Дескриптивном статистиком вршена су поређења и укрштања варијабли важних за испуњење постављених циљева и задатака истраживања, усмерених на проверу постављених хипотеза.

У обради података коришћене су методе дескриптивне статистике, фреквенције, проценти, аритметичке средине и стандардне девијације. Анализа утицаја укључености у образовни процес на ризик рецидивизма вршена је применом двофакторске анализе коваријансе са поновљеним мерењем. ANOVA тестом вршено је поређење посматраних група (*K* и *O*) и промена у понашању, а методом анализе међусобног дејства ефеката фактора утврђивано је постојање статистички значајних корелација посматраних варијабли.

У другом потпоглављу Емпиријског дела докторске дисертације, кандидаткиња је приказала добијене *Резултате истраживања*. Резултати добијени сложеним статистичким методама обраде података, приказани су табеларно и графички, уз адекватна објашњења.

Најважнији резултати указују на постојање разлика у ризику рецидивизма осуђених у зависности од укључености у образовни процес. Двофакторском анализом коваријансе са поновљеним мерењем вршена је анализа утицаја укључености у образовни процес на ризик рецидивизма. Ризик рецидивизма је генерално мањи код групе која је укључена у образовни процес, како на примарном, тако и на секундарном мерењу. **Разлике у скору ризика рецидивизма у зависности од укључености у образовни процес постоје** (параметри наведене статистички значајне разлике су: $F=13.60$; $df=1$; $p<0.01$ и $\varepsilon^2=0.11$), чиме су потврђене полазне хипотезе.

Укљученост осуђених у процесу основношколског образовања и професионалног оспособљавања повезана је и са позитивним променама у својствима и понашању осуђених током извршења казне затвора. ANOVA тестом вршена су поређења између група (*K* и *O* групе) у погледу различитих посматраних промена у понашању, а најважнији резултати указују да: **осуђени који нису били укључени у образовне процесе имају забележене негативне промене у посматраним одељцима** (одељак-понашање према другима; начин размишљања; учесталије дисциплинско кажњавање и рекласификација у неповољнији третман), **за разлику од осуђених који су били укључени у образовне процесе, код којих су забележене позитивне промене у посматраним одељцима** (одељак-залагање на раду; понашање према другима; располагање новцем и приходима; животни стил и социјални контакти; начин размишљања, рекласификација и дисциплинско кажњавање). Податак који је потврдио да постоје статистички значајне корелације између наведених разлика у понашању посматраних група испитаника (*K* и *O* група), добијен је сложенијом методом анализе међусобног дејства ефеката фактора. Најважнији резултати указују да **испитаници који су учествовали у образовним програмима: Залагали су се током обуке на основу чега су чешће и добијали одређене погодности** (параметри поменуте корелације су: $F=56,6$; $df=1$; $\varepsilon^2=0,328$; $p<0.01$); **Променили су своје понашање према другима на боље** (параметри поменуте корелације су: $F=48,32$; $df=1$; $\varepsilon^2=0,294$; $p<0.01$); **Нису дисциплински санкционисани због злоупотребе дрога** (параметри поменуте корелације су: $F=24,33$; $df=1$; $\varepsilon^2=0,173$; $p<0.01$); **Чешће су рекласификовани у повољнији третман** (параметри корелације су: $F=56,93$; $df=1$; $\varepsilon^2=0,329$; $p<0.01$); и **мање дисциплински кажњавани од групе која није учествовала у образовним процесима** (вредности корелације су: $F=19,59$; $df=1$; $\varepsilon^2=0,145$; $p<0.01$), чиме је потврђена и трећа хипотеза.

У поглављу **Закључак** кандидаткиња у концентрисаној форми, презентује садржај поглавља теоријског и емпиријског дела докторске дисертације и још једном наводи најважније резултате истраживања у односу на постављене хипотезе.

У поглављу **Предлози и препоруке** кандидаткиња експлицитно наводи неке од највећих недоследности и проблема у пракси затворских установа, које су утврђене приликом емпиријског истраживања. Наиме, кандидаткиња наводи да увођење инструмената за процену ризика и потреба у стандардну процедуру рада казнено поправних установа, чији резултати служе као основа за одређивање даљег програма поступања, према класификованом нивоу ризика и потреба, представља добар почетни корак. Међутим, како кандидаткиња примећује, највећи проблем лежи управо у даљем поступању. Специјализовани програми поступања за високо ризичне категорије не постоје, као што не постоје ни специјализовани програми који су усмерени ка елиминацији зависности, иако број осуђених зависника расте из године у годину. У погледу образовног третмана, такође постоје бројни проблеми. Иако у КПЗ Сремска Митровица постоје могућности за накнадо основно-школско образовање и стицање стручних квалификација, кроз пет занимања за која се континуирано спроводи обука, проблем лежи у немотивисаности осуђених за учествовањем у доступним програмима. Разлози за неучествовање су бројни: од немотивисаности због претходно лошег искуства у школовању, радног ангажовања, непостојања жеље за повећањем образовног нивоа, старости, задовољства претходно постигнутим школовањем и др. Овај проблем у току истраживања потврдили су и стручни радници, који наводе да, иако постоји утврђена образовна потреба, највећи број осуђених не жели да се укључи у доступне програме.

У контексту наведених проблема, смернице или препоруке за побољшање праксе треба да се усмере ка: Обогаћивању третманских садржаја циљаним програмима, усмереним ка високо-ризичним категоријама осуђеника; Прилагођавању третмана и облика поступања са утврђеном ризик категоријом; Увођењу и реализацији специјализованих програма намењених елиминацији најдоминантнијих облика зависности; Улагању у кадровску службу кроз повећање броја запослених стручних радника, наставно-образовног кадра и др.; Обогаћивању образовних програма, посебно програма стручног оспособљавања за занимања која су конкуретна на тржишту рада, чиме би се могућности за добијање запослења по изласку из затвора знатно побољшале; Будући напори у сфери организације и реализације образовних садржаја треба да садрже компоненту која ће утицати на: повећање мотивације за учешће осуђених у образовним програмима; Претходна негативна искуства у школовању, проблеме са наставним особљем или непостојање жеље да се пропуштено школовање настави, морају бити у најмању руку ублажени, ако не и потпуно елиминисани; Обезбеђивању услова да осуђени који имају образовне потребе, могу исте и надокнадити у установама где су образовни садржаји доступни, или у сарадњи са образовним институцијама у локалној заједници, тамо где нису доступни у затворским установама; Већем вредновању свих активности осуђених које су усмерене ка подизању образовног нивоа кроз интензивније награђивање и/или предлагање условног отпуста.

Литература садржи списак од 148 библиографских јединица домаћих и страних аутора, које су наведене према утврђеном АРА цитатном стилу.

Прилог представља приложени Упитник за процену ризика и потреба осуђених на затворску казну преко три године, чији су одељци коришћени за прикупљање емпиријских података.

Опис постигнутих резултата

Резултати истраживања указују на чињеницу да учешће осуђених у процесима основношколског образовања и професионалног оспособљавања утиче на редукцију ризика рецидивизма и доводи до позитивних промена у понашању.

Најважније резултате истраживања могуће је изложити у односу на постављене полазне хипотезе истраживања:

Хипотеза 1 и 2: Укљученост осуђених у процес основношколског образовања и професионалног оспособљавања утиче на редукцију ризика рецидивизма.

Двофакторском анализом коваријансе са поновљеним мерењем вршена је анализа утицаја укључености у образовни процес на ризик рецидивизма. Основни резултати указују да је ризик рецидивизма генерално мањи код групе која је укључена у образовни процес, како на примарном, тако и на секундарном мерењу.

Разлике у скору ризика рецидивизма су значајне, и за прву у за другу разлику (разлике у скору на првом и другом мерењу и разлике у зависности од не/укључености у образовни процес), а параметри ове разлике су: $F=15,87$; $df=1$; $p<0.01$; $\epsilon^2=0,12$; за прву разлику и: $F=5,01$; $df=1$; $p<0.05$; $\epsilon^2=0,42$ за другу разлику.

Овај важан податак може бити интерпретиран на начин да васпитна и образовна служба бирају кога ће да укључе у образовни процес на нивоу ризика или да се генерално, **осуђени који имају нижи ниво ризика чешће укључују у образовни процес у затвору.**

Разлика у скору ризика рецидивизма у зависности од укључености у образовни процес постоји, а параметри наведене статистички значајне разлике су: $F=13.60$; $df=1$; $p<0.01$ и $\epsilon^2=0.11$. Скор ризика рецидивизма групе која је укључена у образовни процес, на другом мерењу је благо опао у поређењу са скором ризика рецидивизма добијеним на првом мерењу (скор I=83,92; скор II= 81,91; разлика у аритметичкој средини скорa је -2,01). Код испитаника који нису били укључени и образовни процес, на другом мерењу скор благо порастао (скор I=99,09; скор II= 99,58; разлика у аритметичкој средини скорa је +0,49) у односу на вредности добијене примарним мерењем. Овај податак о паду скорa ризика рецидивизма испитаника укључених у образовни процес односно, пораст скорa ризика рецидивизма код испитаника који нису били укључени у образовни процес, може се приписати ефекту који образовни процес остварује. Другим речима, **укљученост у образовни процес, остварује значајан утицај на редукцију ризика рецидивизма, чиме се потврђују наведене хипотезе.**

Хипотеза 3: Укљученост осуђених у процесе образовања и професионалног оспособљавања повезана је са позитивним променама у својствима и понашању осуђених током извршења казне затвора.

ANOVA тестом вршена су поређења између група (*K* и *O* групе) у погледу различитих посматраних промена у понашању. Старост и дужина затворске казне, контролисани су на тај начин што су у анализи стављени као коваријати. Разлике постоје и у погледу модификације понашања посматраних група, а као најважније се могу издвојити те да:

K-група-неукључени:

- а) Имају повећање скорa у одељку-понашање према другима, односно, забележене промене понашања на горе (*Аритметичка средина* = -0,09; *Станд. дев.* = 0,379);
- б) Чешће су дисциплински кажњавани због злоупотребе дрога (*Аритметичка средина* = -0,33; *Станд. дев.* = 0,473);
- в) Имају повећање скорa у одељку начин размишљања-односно, забележене промене на горе (*Аритметичка средина* = -0,01; *Станд. дев.* = 0,122);
- г) Чешће рекласификовани у неповољнији третман-забележене промене на горе у погледу рекласификације (*Аритметичка средина* = -0,04; *Станд. дев.* = 0,367);
- д) У погледу скорова одељка животни стил и социјални контакти, немају забележене промене (скорови су остали исти и на примарном и на секундарном мерењу) (*Аритметичка средина* = 0,0;);
- ђ) Чешће су дисциплински кажњавани (*Аритметичка средина* = -0,70; *Станд. дев.* = 0,674);

У поређењу са групом испитаника који нису укључени у образовни процес (*K*-група) код испитаника из групе која је била укључена у образовни процес (*O*-група) је утврђено да:

- а) Имају забележене промене на боље (смањен скор) у одељку залагање на раду и током обуке (*Аритметичка средина* = 0,72; *Станд. дев.* = 0,495);
- б) Имају забележене промене на боље (смањен скор) у погледу посматраног одељка понашања према другима (*Аритметичка средина* = 0,49; *Станд. дев.* = 0,541);
- в) Скорови у одељку злоупотреба дрога остали непромењени (промене нису забележене) (*Аритметичка средина* = 0,0; *Станд. дев.* = 0,000);
- г) Имају забележене промене на боље и у погледу располагања новцем и приходима (смањење скорa у посматраном одељку) (*Аритметичка средина* = 0,02; *Станд. дев.* = 0,137);
- д) Има забележене промене на боље у посматраном одељку животни стил и социјални контакти (*Аритметичка средина* = 0,08; *Станд. дев.* = 0,267);
- ђ) Има забележене промене на боље у посматраном одељку начин размишљања (*Аритметичка средина* = 0,08; *Станд. дев.* = 0,331);
- е) Чешће рекласификовани у повољнији третман (*Аритметичка средина* = 0,58; *Станд. дев.* = 0,535);
- ж) Мање дисциплински кажњавана него *K* група (*Аритметичка средина* = -0,03; *Станд. дев.* = 0,960).

Наведени резултати ANOVA теста дали су податке о постојању разлика у погледу понашања посматраних група. Податак који је потврдио да постоје статистички значајне корелације између наведених разлика у понашању посматраних група испитаника, добијен је сложенијом методом анализе међусобног дејства ефеката фактора. Најважнији резултати указују на постојање статистички значајних корелација између:

✓ Укључености у образовни процес и позитивних промена у одељку 7.-залагање на раду и током обуке. **Испитаници који су учествовали у образовним програмима, залагали су се током обуке на основу чега су чешће и добијали одређене погодности.** Параметри поменуте корелације су: $F=56,6$; $df=1$; $\epsilon^2=0,328$; $p<0.01$;

✓ Укључености у образовни процес и позитивних промена у одељку 13-понашање према другима. **Испитаници који су укључени у образовни процес, променили су своје понашање према другима на боље.** Параметри поменуте корелације су: $F=48,32$; $df=1$; $\epsilon^2=0,294$; $p<0.01$;

✓ Код испитаника укључених у образовни процес нису забележене промене у одељку 11-злоупотреба дрога. **Скор постигнут у наведеном одељку остао је непромењен и након завршеног образовног процеса, што значи да испитаници нису дисциплински санкционисани због злоупотребе дрога.** Параметри поменуте корелације су: $F=24,33$; $df=1$; $\epsilon^2=0,173$; $p<0.01$;

✓ Укључености у образовни процес и рекласификације. То нам говори да су **испитаници који су укључени у образовни процес, чешће рекласификовани у повољнији третман.** Овај податак је свакако врло значај показатељ постигнутих промена у понашању, а параметри корелације су: $F=56,93$; $df=1$; $\epsilon^2=0,329$; $p<0.01$;

✓ Укључености у образовни процес и понашања у институцији, што нам указује на податак да је **образовна група мање дисциплински кажњавана од групе која није учествовала у образовним процесима.** Вредности поменуте корелације су: $F=19,59$; $df=1$; $\epsilon^2=0,145$; $p<0.01$;

Приказани резултати упућују на закључак да образовни процес остварује позитивне ефекте и на понашање осуђеника, чиме се потврђује и трећа хипотеза.

Образовни процес остварује позитивне ефекте који се огледају у смањењу ризика рецидивизма и позитивним променама у понашању.

Упоредна анализа кандидативних резултата са резултатима из литературе

Налази овог истраживања указују да постоје разлике у скору ризика рецидивизма и разлике у постигнутим променама у понашању, посматране преко скорова из Упитника за процену ризика и потреба осуђених преко три године, у зависности од укључености у образовни процес у затвору. Упоредивши примарне скорове рецидивизма као и појединачне скорове у посматраним одељцима наведеног Упитника код две групе испитаника, укључених у образовни процес и оних који нису укључени, са секундарним скоровима рецидивизма и појединачним скоровима посматраних одељака из Упитника добијених секундарним мерењем, добијени су важни резултати који се огледају у податку да је смањен скор ризика рецидивизма и да су приметне позитивне промене у понашању код групе осуђених која је укључена у образовне процесе. Код групе осуђених која није учествовала у образовним процесима забележен је благи пораст скору ризика рецидивизма (секундарно мерење) док позитивне промене у понашању нису забележене.

Сличне резултате наводе и страни аутори који су за предмет истраживања имали изучавање утицаја образовног порцеса у затворским установама на ризик рецидивизма.

Испитујући везе између учешћа затвореника у стручном образовању и програмима обуке (*VET*) доступних у оквиру затворског система Аустралије и њихове шансе за повратак у затвор, Калан и Гарднер (*Callan & Gardner, 2007*) дошли су до налаза да затворници који су били укључени у програме професионалне обуке имају мање шансе да се врате у затвор, од оних који нису учествовали у програму. Овај закључак настао је на основу резултата истраживања који потврђују да је 32% затвореника који нису били укључени у професионалну обуку, поново било враћено у затвор у року од две године, у поређењу са 23% затвореника који су били укључени у програме обуке.

Иако, у наведеном истраживању, поменути истраживачи утврђују стопу рецидивизма, пратећи поновни повратак бивших осуђеника у затвор у одређеним временском периоду (а кандидат у својој докторској дисертацији утврђује ризик рецидивизма), наведене резултате истраживања кандидат приказује због још неколико важних налаза до којих су дошли Калан и Гарднер. У погледу предикције рецидива (*Callan & Gardner, 2007*) открили су неколико статистички значајних фактора, а налази упућују да је:

1. *Старост* значај предиктор-затворска популација старије животне доби има мање шансе за рецидив. У просеку, они који су се вратили у корективни систем су пет година млађи од оних који се нису вратили (*Callan & Gardner, 2007; Brewster & Sharp, 2002*);
2. *Дужина казне* је значајан предиктор-осуђени на краће затворске казне, чешће рецидивирају од осуђених на дуже затворске казне;
3. *Образовање-у принципу осуђени са вишим нивоима образовања имају мање вероватноће да се врате у затвор од осуђених са нижим нивоима образовања;*

4. *Укупан скор ризика* на скалама процене је значајан предиктор-они са већим скором на скалама су чешће и рецидивирали. Рецидивисти су у просеку постигли 3,5 процентних поена више на скалама ризика од оних који нису рецидивирали;
5. *Категорија ризика* је значајан предиктор-осуђени означени као високо ризични имају већу вероватноћу да се врате у затвор од категорија осуђених ниског ризика;
6. Учешће у програмима професионалне обуке је значајан предиктор рецидивизма. Резултати бројних студија потврђују позитивне корелације између учешћа осуђених у процесима професионалне обуке и редукције ризика рецидивизма (Cho & Tyler, 2008; Harer, 1994, 1995; Hull, Forrester, Brown, Jobe, & McCullen, 2000). Образовање може да повећа способност појединца за решавање проблема и развије вештине социјалне интеракције, а за ове карактеристике је утврђено да су повезане са просоцијалним понашањем (Ross & Fabiano, 1985), да смањи криминал повећањем знања и могућности за запошљавање (Gerber & Fritsch, 1995), али и повећа изложеност појединца ситуацијама које могу да промовишу друштвено прихватљиве ставове и понашања (Sampson & Laub, 1993; Harer, 1995).

Наведени резултати подударају се са резултатима теоријског и емпиријског истраживања докторске дисертације.

Најважнији налаз докторске дисертације, да учешће осуђених у образовним програмима у затвору утиче на редукцију ризика рецидивизма и постизање позитивних промена у понашању, подудара се са налазима бројних страних аутора. Резултати тих студија показују да је образовање у затвору повезано са смањеном стопом рецидива (Correctional Service of Canada, 1995; Gerber & Fritsch, 1995; Brown, 2000; Hawley, Murphy, & Souto-Otero, 2013). Истраживања указују да се код осуђених који су обухваћени процесом образовања, предвиђају и позитивне промене у понашању, у смислу ређега кршења правила кућног реда завода, у односу на осуђене који нису укључени у поменуте процесе (Evaluating Correctional Education, 1997). Носиоци образовних програма истичу да је приметно и смањење насиља, као и опште побољшање затворске дисциплине, који су такође резултат укључености осуђених у ове процесе (Evaluating Correctional Education, 1997). Образовни процес у казнено поправном заводу има много потенцијалних предности. Оно може да редукује криминално понашање, пружи основу за наставак школовања по отпуштању, побољша историју запошљавања, али и смањи недисциплину у самој установи (Gerber & Fritsch, 1995).

Објављени резултати који чине део докторске дисертације

Кандидаткиња је до сада објавила преко двадесет научних радова из пенолошке области као и једну монографију. Као радове који се доводе у везу са темом докторске дисертације и/или који су непосредно произашли из њених резултата, кандидаткиња наводи:

РАД У ЧАСОПИСУ НАЦИОНАЛНОГ ЗНАЧАЈА група М 50

1. Илијић, Љ. (2013). Савремене пенолошке тенденције-о концепту процјене ризика и потреба. *Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања*. Vol. XXXII Бр.1. Стр.167-176. UDK:343.8;343.2.01

2. Илијић, Љ. (2014). образовање и професионално оспособљавање осуђених лица као важан фактор редукције рецидивизма. *Ревија за криминологију и кривично право*. Српско удружење за кривично правну теорију и праксу и Институт за криминолошка и социолошка истраживања. Vol. 52. Бр.1. Стр.121-133. UDK:364-787.7:343.261-052

ПОГЛАВЉЕ У У КЊИЗИ М-41 ИЛИ РАД У ИСТАКНУТОМ ТЕМАТСКОМ ЗБОРНИКУ ВОДЕЋЕГ НАЦИОНАЛНОГ ЗНАЧАЈА група-М 40

3. Илијић, Љ. (2014). *Осуђени и депривације - утицај карактеристика личности на интензитет доживљавања затворских депривација*. Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања. ISBN 978-86-83287-75-8

4. Илијић, Љ. (2014). Професионално оспособљавање осуђених-стање у Србији и пракса у свијету. У: Крон, Л. (Ур.) *Prestup i kazna: de lege lata et lege ferenda*. Институт за криминолошка и социолошка истраживања. Стр. 341-351. ISBN:978-86-83287-78-9

5. Илијић, Љ. (2015). Затворска казна и ресоцијализација-фактори не/успјешности. У: Хјусон, М. & Стевановић, З. (Ур.) *Криминал и друштво Србије: изазови друштвене дезинтеграције, друштвене регулације и очувања животне средине*. Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања. Стр. 303-315. ISBN:978-86-83287-87-1

ЗБОРНИЦИ МЕЂУНАРОДНИХ НАУЧНИХ СКУПОВА- група М 30

6. Јованић, Г. & Илијић, Љ. (2015). Образовне потребе и едукативни третман. Зборник радова међународног научног скупа *Специјална едукација и рехабилитација данас*. Београд 25-27.09.2015. године. Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију. Стр. 157-169 UDC:374.7:343.261-052(497.11)

7. Илијић, Љ. & Јованић, Г. (2015). Присуство и употреба психоактивних супстанци у затворима. У: Вејновић, Д. (Ур.) *Наука, друштво, транзиција*. (582-593) Зборник радова поводом 18. година Европског дефендологија центра. Међународни научни скуп Бања Лука. 29-30 мај. 2015. године Бања Лука: Европски дефендологија центар за научна, политичка, економска, безбједносна, социолошка и криминолошка истраживања. Вол. 2.

Илијић, Љ. & Јованић, Г. (2016). Морталитет лишених слободе у пеналном систему, *Специјална едукација и рехабилитација*. Прихваћен за објављивање.

КОНАЧНА ОЦЕНА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

ЗАКЉУЧАК

Анализирајући докторску дисертацију кандидаткиње мр Љепосаве Илијић под називом **Утицај образовања и професионалног оспособљавања на редукцију ризика рецидивизма код осуђених лица**, Комисија констатује да се ради о оригиналном научном раду који доприноси разумевању значаја образовних процеса у затворским установама, као и позитивним ефектима које овај процес прозводи, не само у погледу понашања осуђеника, већ и редукције ризика рецидивизма. Истраживање кандидаткиње доприноси систематизацији теоријских идеја и осветљавању мултикаузалности и вишедимензионалности фактора који утичу на успешност извршења затворске казне, укљученост осуђених у образовне процесе, али и ефикасност образовних програма.

Кандидаткиња је на добар и систематичан начин повезала теоријске основе и емпиријски део дисертације. Користећи савремену литературу која у потпуности одговара постављеним циљевима и задацима истраживања, проналази квалитетне теоријске основе, које настоје да објасне начин на који образовни просеци могу да утичу на појединца, на модификацију и корекцију понашања и достизање позитивних промена, које потврђује резултатима емпиријског истраживања.

Резултати истраживања имају јасне и употребљиве импликације, како у погледу систематизације знања и података о образовним потребама осуђених, тако и у погледу сазнања о значају формалног образовања у процесу пеналне рехабилитације и социјалне реинтеграције осуђених. Кандидаткиња посебно истиче неопходност унапређења образовних процеса у затворима, али и потреби за отклањањем свих препрека које стоје на путу укључивања осуђених у образовне процесе. У докторској дисертацији, кандидаткиња наглашава да, у светлу кризе затвора, повећања броја осуђених за тешка кривична дела, као и повећања броја осуђених млађе животне доби, образовни процес представља фактор промене који даје позитивне резултате.

Ова докторска дисертација отвара бројна истраживачка, али и организациона питања која се односе на контекст и услове реализовања образовних процеса, њихову садржајност и усклађеност са образовним циљевима и активностима који су доступни на слободи, факторима који утичу на немотивисаност осуђених за учешће, али и питањима који се тичу много ширег друштвеног контекста, а која се односе на занемаривање и запостављање образовног третмана у процесу пеналне рехабилитације.

Дисертација је у потпуности урађена према одобреној пријави и испуњава све формалне, садржинске и квалитативне услове, дефинисане нормативним актима и

академским обичајима Факултета за специјалну едукацију и рехабилитацију и Универзитета у Београду.

На основу анализе рукописа завршене докторске дисертације УТИЦАЈ ОБРАЗОВАЊА И ПРОФЕСИОНАЛНОГ ОСПОСОБЉАВАЊА НА РЕДУКЦИЈУ РИЗИКА РЕЦИДИВИЗМА КОД ОСУЂЕНИХ ЛИЦА, кандидаткиње мр Љепосаве Илијић, дипломираног специјалног педагога, Комисија сматра да кандидаткиња испуњава све услове за јавну одбрану и стога предлажемо Већу за мастер, специјалистичке и докторске студије Факултета за специјалну едукацију и рехабилитацију Универзитета у Београду да усвоји предочени реферат и да га упути у даљу процедуру.

У Београду

22.02. 2016.

Комисија

Проф. др Зоран Илић, редовни професор
Факултета за специјалну едукацију
и рехабилитацију, председник;

Доц. др Горан Јованић, доцент Факултета
за специјалну едукацију
и рехабилитацију, ментор;

Др Зоран Стевановић, виши научни сарадник Института
за криминолошка и социолошка истраживања
у Београду, члан.